

บทความทั่วไป

อาสาสมัครผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น: แห่งหนึ่งในพื้นที่ทางสังคมการเมือง

ภัทรกร ภูทอง¹

¹ ผู้เขียนได้รับการสนับสนุนจากโครงการ Asian Public Intellectual Program-API, Nippon Foundation ในการดำเนินงานวิจัยหัวข้อ “Towards Peace and Reconciliation: Case Studies of Peace Museums in Japan and Philippines” ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมพิพิธภัณฑ์สันติภาพในประเทศญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์

จากการใช้เวลาช่วงหนึ่งกับพิพิธภัณฑสถานภาพในญี่ปุ่น ข้อสังเกตข้อ ๆ สองสามประการนอกเหนือไปจากงานวิจัยก็คือ ที่พิพิธภัณฑสถานภาพ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑที่เป็ของเอกชนนั้น เต็มไปด้วยอาสาสมัครผู้สูงอายุ พวกเขาทำงานอาสาสมัครตั้งแต่ช่วยงานทำความสะอาดไปจนถึงการบริหารจัดการ นอกจากนั้น กิจกรรมส่วนใหญ่ของพิพิธภัณฑทั้งการเสวนา ทัศนศึกษา หรือกลุ่มประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาจัดแสดงในพิพิธภัณฑยังแวดล้อมไปด้วยผู้สูงอายุ ข้อสังเกตเหล่านี้ของฉัเป็นทีประหลาดใจแกมสงสารของชาวญี่ปุ่นที่บังเอิญได้ฟัง ซึ่งครั้งหนึ่ง อาสาสมัครผู้สูงอายุของพิพิธภัณฑสถานภาพถามฉักลับมาง ๆ ว่า ที่เมืองไทยไม่มีอย่างนี้บ้างหรือ

เรื่องเล่านี้คือข้อสังเกตจากการใช้เวลานอกเหนือจากงานวิจัยกับอาสาสมัครผู้สูงอายุใน Kyoto Museum for World Peace ซึ่งหากไม่มีภาระรับผิดชอบเรื่องงานวิจัยแล้วละก็ ฉัสามารถใช้เวลาทั้งหมดในญี่ปุ่นกับบุคคลกลุ่มนี้เพื่อนั่งฟังเรื่องเล่ามีชีวิตเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่สองในญี่ปุ่นแมนจูเรีย และที่อื่น ๆ ในเอเชีย รวมทั้งฟังเรื่องเล่าวัยเยาว์ของคนที่ผ่านช่วงเวลาามากกว่าเจ็ดสิบแปดสิบปี แน่อนว่า ความสัมพันธ์ระหว่างฉัซึ่งฟังเรื่องเล่าด้วยตาเป็นประกายกับกลุ่มผู้สูงอายุที่เล่าเรื่องด้วยแววตาที่เป็นประกายยิ่งกว่านั้นไม่ได้เป็นอยู่บนความสัมพันธ์แบบโรแมนติกชวณฝันเท่านั้น หากแต่ยังนำไปสู่ตาและหูที่เป็ดกว้างยิ่งขึ้นว่า อะไรหนอที่ทำให้คนแก่เฒ่าเหล่านี้เข้ามาอยู่ในพื้นที่พิพิธภัณฑอย่างสง่าผ่าเผย และมีชีวิตชีวาเสียนี้กระไร

Kyoto Museum for World Peace หรือพิพิธภัณฑสถานภาพโลกแห่งเกียวโตตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัย Ritsumeikan University วิทยาเขต Kinugasa ภายในห้องโถงหลังคาสูง ผนังกระจกเพื่อให้แสงธรรมชาติส่องเข้ามาได้เต็มทีนั้น ภาพคั่นตาภาพหนึ่งคือ อาสาสมัครผู้สูงอายุกำลังนำกลุ่มนักเรียนชั้นประถมและมัธยมเข้าชมนิทรรศการ และอำนวยความสะดวกและตอบคำถามต่าง ๆ อย่างแข็งขัน

อาสาสมัครผู้สูงวัยเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกว่าหกสิบขึ้นไป อาสาสมัครที่มีอายุมากที่สุดคือ มิสเตอร์தாகาชิ มุราโอะ ซึ่งมีอายุแปดสิบห้าปี ท่านเป็นหัวหน้าของกลุ่มอาสาสมัครด้วย โดยทำหน้าที่จัดตารางเวลาให้กับอาสาสมัครที่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้กับคณะผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ และหน้าที่บริหารอื่นๆ ร่วมกับสำนักงานพิพิธภัณฑ์ ส่วนอาสาสมัครผู้สูงอายุท่านอื่นๆ มีหน้าที่หลักคือ ทำหน้าที่ปฐมนิเทศหรือช่วง pre-visiting ให้กับนักเรียนหรือคณะผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ นำคณะเข้าชมพิพิธภัณฑ์ทั้งสามชั้น รวมทั้งตอบคำถามและข้อสงสัยอื่นๆ นอกจากนี้ อาสาสมัครผู้สูงอายวยังบรรยายพิเศษเกี่ยวกับเนื้อหาพิพิธภัณฑ์และประสบการณ์ช่วงสงครามอีกด้วย และบางท่านทำงานร่วมกับสำนักงานพิพิธภัณฑ์ในการจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น การอบรม สัมมนา ประชุมหรือชั้นเรียนสันติภาพศึกษาอื่นๆ รวมทั้งร่วมกำหนดประเด็นของนิทรรศการชั่วคราวที่หมุนเวียนกันจัดในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้อีกด้วย

อาสาสมัครผู้สูงอายุเหล่านี้ทำงานในพิพิธภัณฑ์สัปดาห์ละห้าวัน วันละประมาณหกชั่วโมง พวกเขาไม่ได้รับเงินตอบแทนจากพิพิธภัณฑ์แต่อย่างใด สิ่งที่พิพิธภัณฑ์สนับสนุนคือข้าวกล่องสำหรับมื้อกลางวันเท่านั้น แต่กระนั้น หลายคนก็เตรียมอาหาร น้ำชาและขนมเล็กๆ น้อยๆ มาเองจากบ้าน ความเต็มใจของกลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้ไม่ได้อยู่ที่การสละเวลาหรือองค์ความรู้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงเงินทองอีกด้วย เพราะอาสาสมัครผู้สูงอายุเหล่านี้จ่ายเงินค่าเดินทางมาทำงานด้วยตัวเอง

หลายคนเดินทางมายังพิพิธภัณฑ์ด้วยรถประจำทาง เช่น มิสเตอร์คาว่าบาตะที่ใช้เวลาประมาณเกือบสองชั่วโมงบนรถประจำทางจากบ้านย่านศาลเจ้าฟุชิมิ อินาริ ไทชะ บางคนเดินทางด้วยรถไฟ และก็มีหลายคนเดินทางมาพิพิธภัณฑ์ด้วยจักรยาน มิสเตอร์มุราโอะเป็นคนหนึ่งที่ปั่นจักรยานมาพิพิธภัณฑ์ ไม่น่าเชื่อว่า คนวัยแปดสิบห้ายังขี่จักรยานได้วันละห้าสิบกิโลเมตรได้อย่างแข็งแรง ฉันเคยไปแอบดูจักรยานของมิสเตอร์มุราโอะว่ามี

มอเตอร์หรือไม่ แต่จักรยานที่ฉันเห็นก็เป็นจักรยานธรรมดาๆ ที่ใช้แรงคนปั่นและมีเกียร์ช่วยผ่อนแรง

ฉันไม่แน่ใจว่า ในวัยหลังเจ็ดสิบ ผู้สูงอายุชาวไทยทำอะไรบ้างแน่นอนว่า กิจกรรมเมื่อสูงวัยของแต่ละคนคงแตกต่างกันไปแล้วแต่สภาพครอบครัว ฐานะและพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่อาศัยอยู่ แต่คำถามสำคัญคือพวกเขามีตำแหน่งแห่งหนในพื้นที่ทางสังคมการเมืองมากน้อยเพียงใด

ฉันขอออกตัวก่อนว่า นอกเหนือไปจากผู้คนในวงการพิพิธภัณฑสถานศึกษาแล้ว พิพิธภัณฑสถาน Kyoto Museum for World Peace ไม่ได้เป็นที่รู้จักกว้างขวาง พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้แทบไม่มีชื่ออยู่ในหนังสือท่องเที่ยวภาษาต่างประเทศที่เขียนถึงเกียวโตหรือประเทศญี่ปุ่น จะว่าไป คนญี่ปุ่นหลายคนที่ไม่่านักอยู่ในเกียวโตที่ฉันรู้จักหรือได้คุยด้วยก็ไม่ว่านามีพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ แต่กระนั้น การดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานและผู้เข้าชมหมายถึงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในการสื่อสารถึงปรัชญาและเป้าหมายสูงสุดของพิพิธภัณฑสถาน ถ้อยคำที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานล้นทำหน้าทีทางสังคมการเมืองของตัวเองในการสื่อสารและตั้งคำถามกับผู้เยี่ยมชมถึงความรุนแรงทางโครงสร้างของระบบทหาร ความรับผิดชอบของกองทัพญี่ปุ่นต่อชาวเอเชียและชาวญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง รวมทั้งสันติภาพที่ยั่งยืนเมื่อผ่านสงครามโลกครั้งที่สองมาจนถึงปัจจุบัน และรวมไปถึงอนาคตและการมีอยู่ของอาสาสมัครผู้สูงอายุไม่ได้หมายความว่า ผู้สูงอายุเหล่านี้มีทีทางทางสังคมในการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนร่วมวัย หากแต่ยังหมายรวมถึง ความสามารถและพื้นที่ของพวกเขาในการสื่อสารถึงอุดมการณ์ ความคิดและมุมมองทางการเมืองอีกด้วย

ในวัยกว่าเจ็ดสิบ อาสาสมัครเหล่านี้ล้วนผ่านประสบการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง ทุกคนต่างมีประสบการณ์และเรื่องเล่าของตัวเอง ในวัยสิบหกปีขณะนั้น มิสเตอร์มูราโอะเป็นนักเรียนวิทยาลัยเกษตรกรรมที่แมนจูเรียและถูกส่งตัวกลับญี่ปุ่นเมื่อสงครามยุติ ครอบครัวมิสเตอร์มูราโอะ

สูญเสียลูกชายคนโตไปในกัณฑ์ดัลคานัล หมู่เกาะโซโลมอน ส่วนมิสเตอร์
 ความบาตะในวัยสิบสี่ปีทำงานในโรงงานผลิตอาวุธของรัฐบาล รวมทั้งช่วย
 ทางการเก็บศพผู้เสียชีวิตจากการโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตร
 ส่วนมิสเตอร์ทานิกาวะมีพ่อเป็นทหารซึ่งประจำการอยู่ในประเทศจีน ซึ่งการ
 สนับสนุนให้ประสบการณ์เข้มข้นเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดยืนยันแนวคิดที่ว่า
 ประวัติศาสตร์คือกระบวนการสื่อสารของสังคม และเหตุการณ์ในอดีตจะมี
 ชีวิตขึ้นมาได้อีกครั้งก็ต่อเมื่อมีการเล่า ตั้งคำถาม แลกเปลี่ยนและโต้แย้ง
 และในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสังคมการเมือง อาสาสมัครผู้สูงวัยเหล่านี้
 สามารถส่งเสียงของพวกเขาได้อย่างเสรี และนั่นเองที่พิพิธภัณฑ์ได้ทำหน้าที่
 เป็นพื้นที่ทางสังคมการเมือง มากกว่าจะเป็นเครื่องมือทางการเมือง

ไม่เฉพาะที่ Kyoto Museum for World Peace เท่านั้น หากแต่
 ที่พิพิธภัณฑ์สันติภาพอื่นๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ Hiroshima Peace Museum
 เมืองฮิโรชิมา พิพิธภัณฑ์ Nagasaki Atomic Bomb Museum เมืองนางาซากิ
 และพิพิธภัณฑ์ Himeyuri Peace Museum ในโอกินาวา ความร่วมมืออย่าง
 แข็งขันของอาสาสมัครผู้สูงวัยในการดำเนินงานเพื่อบ่มไปสู่วิถีปฏิบัติของ
 พิพิธภัณฑ์สะท้อนถึงถ้อยแถลงของพวกเขาในการต่อต้านสงครามและการ
 สนับสนุนมาตรา 9 ของรัฐธรรมนูญญี่ปุ่น ซึ่งห้ามรัฐในการทำสงครามและ
 ห้ามการระบือข้อพิพาทระหว่างประเทศผ่านการใช้อำกำลัง รวมถึงจุดยืนในการ
 ต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ และที่พิเศษไปกว่านั้น ที่พิพิธภัณฑ์ Oka Masaharu
 Memorial Nagasaki Peace Museum ซึ่งมีนิทรรศการเฉพาะแตกต่างไปจาก
 พิพิธภัณฑ์อื่นๆ ได้แก่ นิทรรศการเกี่ยวกับ Comfort Women การสังหารหมู่
 ในนานกิง การทดลองอาวุธชีวภาพโดยใช้มนุษย์ในหน่วยทหาร 731 ของ
 กองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงคราม เป็นต้น สะท้อนชัดเจนว่า ท่ามกลางกระแส
 อนุรักษ์ที่เพิ่มมากขึ้นในสังคมญี่ปุ่น การเรียกร้องรัฐบาลญี่ปุ่นให้แก้ไขมาตรา
 9 และการเพิกเฉยของรัฐบาลญี่ปุ่นต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์อันเป็น
 ประเด็นอ่อนไหวทางการเมืองกับประเทศเพื่อนบ้านนั้น อาสาสมัครผู้สูงวัย

ที่ทำงานร่วมกับพิพิธภัณ์แห่งนี้แสดงจุดยืนอย่างตรงไปตรงมาถึงถ้อยแถลงของต่นที่เรียกร้องความรับผิดชอบจากรัฐบาลของต่น

ความกระฉับกระเฉงของอาสาสมัครผู้สูงอายุเหล่านี้ต่อจุดยืนทางการเมืองของต่นเองนั้น แน่่นอนว่า ไม่ได้เป็นผลมาจากความต้องการแบ่งปันประสบการณ์ช่วงสงครามของต่นเองประการเดียวเท่านั้น หากแต่สะท้อนถึงสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งรับประกันโดยรัฐธรรมนูญ รวมถึงการมีพื้นที่ทางสังคมการเมืองในการสื่อสารถ้อยแถลงและจุดยืนของต่นอีกด้วย

ในขณะที่วัฒนธรรมพิพิธภัณ์ที่เข้มแข็งช่วยส่งเสริมให้สารและแถลงการณ์ของพิพิธภัณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องส่งไปถึงกลุ่มคนในวงกว้างมากยิ่งขึ้นและมีแรงกระตุ้นต่อสังคมมากขึ้น วัฒนธรรมพิพิธภัณ์ยังสนับสนุนให้พิพิธภัณ์ทำงานร่วมกับกลุ่มคนที่หลากหลาย รวมทั้งผู้สูงอายุด้วยเหตุผลหนึ่งที่ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีทั้งประสบการณ์ การศึกษาและแน่่นอนว่า มีทุนรอนในการเข้ามาทำงานและที่จะลืมนไปไม่ได้เลย นั่นคือญี่ปุ่นมีระบบขนส่งมวลชนที่ปลอดภัย สะดวกและเข้าถึง ซึ่งเอื้ออำนวยให้ผู้สูงอายุสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระแม้ไม่มีลูกหลานคอยตามรับตามส่ง และจะว่าไป จำนวนผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กันตามลำพังนับวันจะสูงขึ้นทุกทีๆ การออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านจึงเป็นการสื่อสารต่อสังคมอย่างหนึ่งถึงการดำรงอยู่ของพวกเขา ความสามารถในการใช้ชีวิต และชีวิตในพื้นที่สังคมซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ในบ้านเท่านั้น และนั่นเองที่ทำให้อาสาสมัครผู้สูงอายุเหล่านี้มีแห่หนตัวตนในพื้นที่พิพิธภัณ์อย่างสง่าผ่าเผย และมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง